

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Л.Д.Токарева, Інститут психології

імені Г.С.Костюка НАПН України

Анотації

В статті розкривається значення ціннісних орієнтацій у розвитку сучасної дитини дошкільного віку. Авторка представляє діагностику і аналіз ціннісних орієнтацій старшого дошкільника. Описує проект розвитку і формування ціннісних орієнтирів у дошкільників.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, сім'я, батьки, дошкільник.

Л.Д.Токарева

ФОРМИРОВАНИЕ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНИКОВ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ

В статье раскрывается значение ценностных ориентаций в развитии современного дошкольника. Автор представила диагностику ценностных ориентаций дошкольника. Описывает совместный с родителями проект развития и формирования ценностных ориентаций у дошкольников.

Ключевые слова: ценностные ориентации, семья, родители, дошкольник.

L.D.Tokareva

The article reveals the importance of value orientations in development of modern child of preschool age. The author presents the diagnosis and analysis of value orientations of senior preschool age. Describes the project development and formation of value orientations preschoolers.

Key words: value orientation, family, parents, preschooler.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. В сучасному освітньому просторі посилюється увага до проблеми духовних аспектів,

ціннісних аспектів життєдіяльності дитини дошкільного віку, як фактору її повноцінного психічного розвитку. Формування моральних поглядів, ідеалів, переконань, норм, що визначають повсякденну поведінку дитини, здійснюється в умовах морального вибору в процесі життєдіяльності. Як правило, виховання дітей має спиратися на дотримання норм і принципів, які регулюють взаємовідносини людей, їхню соціальну поведінку. По суті становлення особистості, становлення ціннісних орієнтирів, формування і розвиток дитини у сучасному соціопросторі, обумовлені соціальними впливами, характером суспільства, в якому вона живе, атмосферою сім'ї, потенціалом батьків, світом її розваг, інтересів, звичаїв та традицій (Бодальов А. А., Гіппенрейтер Ю.Б., Запорожець О.В., Корчак Я, Ковальов А.Г., Котирло В.К. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Макаренко А.С., Макарова Т.А., Співаковська А.С., Петровський В.А., Титаренко Т.М. та ін.). Вже у дошкільні роки у дитини починають формуватися важливі моральні почуття і уявлення, деякі моральні способи поведінки, які виявляються і проявляються у працьовитості, правдивості, повазі до старших, доброзичливості, доброті до всього живого.

Саме в дошкільному віці дитина одержує перші уявлення про форми спілкування людей, їх ставлення одне до одного, вчиться диференціювати вчинки. Батьки формують у неї перші моральні переживання — людяність, доброту, повагу до однолітка і, головне — совість, почуття вини, сорому. Ці почуття, згодом стають потребою, а потім і мотивами, які визначатимуть поведінку дитини за різних обставин життя.

Давно відомо, що дошкільний вік сенситивний до виховання. Видатний психолог Л.С. Виготський в свій час висунув концепцію о сенситивних періодах в інтелектуальному розвитку особистості. Але сьогодні все більше психологів схиляється до думки, що сенситивні періоди мають місце і в моральному розвитку особистості та формуванні ціннісних орієнтирів. Засвоюючи певні цінності дитина згодом починає самостійно керуватися цими

цінностями в різних дитячих видах діяльності, а далі поступово набуває життєвого досвіду реалізуючи їх.

Дошкільний вік дуже сприйнятливий, як до хорошого, так і до поганого. Все залежить від оточуючого середовища. У люблячих батьків дитина скоріше набирає досвіду любові і лагідності. Вона вже здібна у якійсь мірі до співчуття і співпереживання. І як важливо не дати цим паросткам загинути. Дійсно, вже з раннього віку через родинну практику спілкування, через сімейні цінності у дитини виробляються поведінкові звички, погляди, які в майбутньому стають компонентами її характеру (Венгер Л.А., Запорожець С.В., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Неверович Я.З., Сухомлинський В.О. та ін.).

На перших етапах свого дослідження ми визначили, що перші моральні цінності, ціннісні якості дитини формуються в процесі виховання в сім'ї. Виявили, що виховання дітей має спиратися на певну систему орієнтирів, духовних цінностей. Бо саме від них буде залежати, якими очима бачитиме світ, якими моральними категоріями буде мислити дитина, що буде викликати у неї співчуття чи ненависть, і саме ціннісні орієнтири допоможуть їй керуватися у всіх життєвих ситуаціях.

Доцільно сказати, що бачення батьків, за результатами нашого опитування, більшість з них, бажають бачити своїх дітей добрими, чесними, чуйними, але далеко не всі вони приймають участь у формуванні цих якостей у своїх дітей. Орієнтуючись на сучасний інформаційний простір який дає хибні орієнтири, що в житті людини більше знадобиться розум, кмітливість, знання мов, ніж доброта, чесність та справедливість. В такому випадку сучасні батьки, вже з самого раннього віку вважають за потрібне піклуватися більше про успіхи інтелектуальні, а не моральні. Та й ідеальним більшість батьків вважає ті якості своєї дитини, які напряду або на непряму пов'язані з інтелектуальним розвитком: посидючість, зосередженість, самостійність, бажання навчатись, старанність, добросовісність. І менше думають про такі якості як доброта, увага до інших людей, чуйність.

Тому, *метою статті* стало вивчення сфери ціннісних орієнтацій у дитини дошкільного віку. Для її вивчення була застосована «Експрес діагностика сфери ціннісних орієнтацій дошкільника» (Т.О.Піроженко, С.О.Ладивір, К.В.Карасьова, Л.І.Словйова, 2011р.) та спланований метод спостереження за діями і вчинками дітей дошкільного віку. Для усвідомлення дітьми моральних норм провели методику «Закінчи історію» (Л.А.Головей, Е.Ф.Рыбалко). Всі дослідження проводились з дітьми індивідуально.

Дослідницька робота проводилась з старшими дошкільниками дитячого садка №661, Оболонського району м. Київ. Кількість їх становила 18 осіб. Вивчаючи ціннісні орієнтації дітей, нас цікавило питання формування ціннісних орієнтирів саме у родині. Тому у своєму дослідженні ми виділили 7 позицій: ціннісних ставлень, 7 понять, які на нашу думку більше за все торкаються сімейного осередку. Таких ціннісних понять як родина, щастя, здоров'я, дружба, співпереживання, самостійність, гроші.

Наш констатуючий експеримент за Експрес методикою діагностики сфери ціннісних орієнтацій дошкільників показав такі результати.

поняття	«0» балів	«1» бал	«2» бали
родина	10,53	31,57	57,9
щастя	10,53	10,53	78,94
Здоров'я	5,26	5,26	89,48
дружба	5,26	15,79	78,95
співпереживання	63,15	10,53	26,32
гроші	-----	5,26	94,74
самостійність	36,85	21,05	42,1

Аналіз даних свідчить, що діти старшої групи краще за все орієнтуються в таких понятійних цінностях як: родина, щастя, здоров'я, дружба, гроші. Не

дуже добре діти розуміють ціннісні поняття такі як співпереживання, самостійність і викликає у них труднощі в поясненні щодо них. Аналізуючи поняття родина, дослідження виявило, що більшість дошкільнят розуміють це поняття і описують його як: мікрокосм із якого вона черпає сили та енергію для свого життя, навчається мудрості, знань, набирається досвіду, навчається милосердю, любові до людей та доброти, що є сутністю вихованої людини. З таблиці, приведеної вище видно, що більшість із дітей старшого дошкільного віку (57,9%) дає узагальнене пояснення цьому поняттю. У цих дітей поширені такі відповіді: «Родина це люди, у яких є діти і вони дуже щасливі». «Всі дружно живуть в сім'ї, не сваряться, поступаються меншим, дозволяють грати на комп'ютері», «Дружно живуть не ображають один одного, жаліють», «Всі родичі живуть разом ніколи не розстаються, ходять разом на вулицю», «Люди які виховують дітей, роблять дітей хорошими і щасливими». У 31,57% дітей пояснення ґрунтуються такими висловами: «Коли тато, мама, дідусь...», «Папа, мама, син», «Мама, папа, сестра, родичі татові». Дитина не могла пояснити для чого потрібна сім'я. Тобто вони пояснюють це поняття відповідно до ситуації, яка намальована на картинці.

Як же розуміють поняття щастя старші дошкільники? 78,94% всіх обстежених дітей добре розуміють це поняття та дають узагальнене пояснення цьому. «Щастя, коли все добре, коли всі дружать, на серці весело», «Щастя це здоров'я, коли все добре», «Коли в сім'ї всім радісно і всі задоволенні», «Коли всім добре, весело», «Коли мрієш про щось хороше». 21,06% дітей не роблять своїх висновків відповідно до ситуації, яка намальована на картинці. Для нас незвичайним став вислів однієї дитини смисл щастя яка бачить в грошах: «Щастя – це гроші, багато грошей, можна все купити, гуляти де заманеться». У зв'язку з цим зазначимо, що якщо батьки вміють радіти тільки матеріальним цінностям, надаючи їм пріоритетного значення в своєму житті, то і дитина навчається радіти переживанням, пов'язаних з їжею, одежею, житлом. Якщо ж батьки мають приятелів, друзів, люблять один одного і вміють любити інших

людей, то і дитина навчається радіти спілкуванню з людиною і сприймати її як вищу цінність життя.

Як же розуміють дошкільнята поняття дружба, що є однією з форм міжособистісних відносин. Варто сказати, що дружба, дружні стосунки, спільна діяльність з однолітками забезпечують вправлення дітей у позитивних моральних вчинках, сприяють закріпленню моральних норм у дітей. Категорія дружби, дружніх стосунків, обов'язково спирається на спілкування з однолітками, бо саме в дошкільному віці дитина одержує перші уявлення про форми спілкування людей, їх ставлення одне до одного, вчиться диференціювати вчинки. 78,95% дітей дали вичерпну відповідь, щодо цього поняття і правильно мотивували свої вислови. 21,05% дітей пояснили це поняття відповідно ситуації, яка була намальована на картинці.

Щодо розуміння поняття здоров'я в загальному результаті можна сказати, що це підтримка у дітей інтересу до занять фізкультури, потреба в систематичному гігієнічному догляді за своїм тілом та в щоденній руховій діяльності, участі у рухливих іграх та виконанні режиму дня. 89,48% дітей вибрали і пояснили це поняття за вищою, двобальною шкалою, дали узагальнене пояснення цьому поняттю. 10,52% дітей пояснили це поняття згідно ситуації, вибраній картинці.

Поняття співпереживання – співчутливе ставлення людини до переживань інших людей. Тільки 26,32% дітей змогли дати узагальнене пояснення поняття співпереживання. 63,15% дітей зовсім не змогли вибрати картинку відповідно названого поняття і пояснити його. Хоча слід зазначити, що в дошкільному віці наявність жорстокості і, навпаки, відсутність співчуття, емпатії, жалості і т. п. ще не свідчить про відхилення, бо всі ці прояви вимагають високого ступеня розвитку центральної нервової системи, осмисленості, чого ще нема у дошкільника. В життєвих ситуаціях діти дошкільного віку, в своїй більшості, не завжди знають і вміють поспівчувати близьким.

Наступне поняття самостійність - одне із головних якостей особистості, виявляється в умінні поставити певну ціль і настирливо добиватися її виконання своїми силами. Тільки з набуттям практичного досвіду, розвитком пізнавальної спрямованості в дитини – дошкільника формується прагнення до самостійності. І чим краще засвоїла дитина правила поведінки, тим ширші в неї можливості для ініціативності і самостійності і застосуванні їх у нових умовах. Так от, тільки 42,1% дітей змогли дати узагальнене пояснення цьому поняттю. 57,9% дітей пояснюють це поняття відповідно до ситуації намальованій на картинці або не даючи правильного пояснення цьому поняттю.

Найприємніше і найлегше для дошкільника поняття гроші. 94,74% дітей дали правильну розгорнуту відповідь на поставлені питання. Діагностуючи ціннісні орієнтації дошкільника звернули увагу, що діти значну увагу приділяють грошам, гроші в розмовах і в житті дитини дошкільника займають не аби яке вагомe місце. І в своїх мріях і бажаннях вони часто – густо звертаються до проблеми грошей. Якщо їх буде багато, то наразі, здійсняться багато дитячих мрій.

Наша експрес діагностика свідчить, що уявлення дітей про самостійність, співпереживання, як людських чеснот вельми приблизне, поверхове. У дітей досить рано виникають симпатії до оточуючих, співчуття до матері, до ровесників. Не одразу, тільки згодом дитина починає розуміти, що ровеснику, буває боляче, що він теж може страждати, і це розуміння згодом перетворюється на потребу втішити, допомогти в біді, захистити і навіть відмовитися на їх користь від чогось бажаного.

За результатами цієї констатуючої частини дослідження було проведено експеримент, розвивальна робота по формуванню у дитини дошкільного віку ціннісних орієнтацій та прищепленні їм базових цінностей, таких ціннісних понять як родина, щастя, здоров'я, дружба, співпереживання, самостійність, гроші, саме таких понять, які краще за все стосуються «поля» ціннісних орієнтирів сім'ї. Метою цього проекту стало засвоєння дітьми цінностей у

більш широкому форматі, тобто розширених понять про ці цінності, вироблення відповідного ставлення до них. Основна увага приділялась розвитку у дітей таких ціннісних орієнтацій, які вивчалися на констатуючому етапі дослідження.

Наш проект тривав на протязі 4 місяців, тривалість занять 30 хвилин, невеликими підгрупами. В розвивальній роботі, були задіяні такі шляхи як активна взаємодія з навколишнім світом, самостійність і ініціативність дитини, надання їй права вибору, партнерська взаємодія вихователів і дітей, батьків і дітей тощо.

Реалізуючи спільний проект батьків і дітей використовували різні методи і прийоми в роботі: підбір цікавих книг, оповідань, казок, віршів, загадок, приказок тощо. Бесіди та обговорення з батьками тих чи інших моральних цінностей. Та різні рухливі ігри, малювання.

Проект розвивальної роботи по прищепленню базових цінностей проводився з дітьми дошкільного віку, з включенням певних моментів роботи разом з батьками. Кінцевим результатом цієї роботи було створення книги під назвою «Про найголовніше».

Розвивальна робота містила в собі серію завдань, занять, бесід на морально – етичну тематику. Одним із завдань формуючого експерименту стало підвищення розуміння деяких норм і правил спільного життя в сім'ї і в колективі одноліток. Сприяння засвоєння дітьми дошкільного віку базових цінностей, що полягає у розширенні понять про них, виробленні належного особистісного ставлення до них та оволодіння засобами керування своєю поведінкою в різних видах діяльності. Цінність роботи по прищепленню базових цінностей базувалося на взаєминах дитини і дорослого, на їхньому спілкуванні, на їхній взаємодії, та на партнерських засадах. Саме в цьому проекті була надана можливість разом з батьками обговорювати певні теми,

зміст певних ціннісних орієнтацій, моральних понять у сімейному колі, таких як родина, щастя, дружба, здоров'я, співпереживання, самостійність і гроші.

На основі засвоєних базових цінностей діти разом з батьками створили «Книгу про найважливіше», ця книга, продукт спільної з батьками дитячої творчості, що допомогла, надати імпульс пробудженню деяких ціннісних ставлень дитини до оточуючого світу. В створену книгу увійшли спільні роздуми дітей про силу, про їх дитячі мрії і бажання, про те, про що вона вміє, про те що їй подобається, про те, що вона хоче для себе та для інших, про те, що вона робить для інших і чим взагалі пишається у своїй сім'ї.

Разом з дітьми обирали відповідні теми, які відповідали тим чи іншим моральним якостям людини, розробляли тематику, підбирали відповідні сюжети, випадки із життя, розповіді, казки, створювали в програвали сценки з допомогою батьків. Аналізували кожен із моральних якостей, розбирали кожен вчинок певного героя. Кінцевим результатом був малюнок на ту, чи іншу тему: допитливість, співчуття, доброта, наполегливість, щастя, здоров'я, ввічливість, дружба та ін.

На заключному етапі нашого дослідження дітям було роздано всі малюнки. І дома, разом з батьками треба було скласти, упорядкувати і оформити разом з батьками свою книгу «Про найважливіше». Кінцевим результатом стала виставка спільних виробів: батьків і дітей.

Залучення батьків до нашої роботи виявили у батьків такі якості як захоплення, зацікавлення до спільної роботи з дітьми, що в кінцевому результаті відбилося на якісному зрості ціннісних орієнтацій у дітей старшого віку. Робота з батьками на даному етапі дослідження проводилась індивідуальна, що посилює виховну функцію батьків, посилює важливість значення ціннісних орієнтирів загалом.

На всіх етапах формувального експерименту над проектом по створенню книги «Про найважливіше» ми намагалися працювати разом з батьками,

залучаючи їх до співпраці, до партнерських стосунків з дітьми старшого дошкільного віку.

Розвивальні можливості нашого проекту були насиченими різними видами діяльності: читання, обговорення, знаходження нової цікавої інформації разом з батьками, програвання сюжетів із знаних дітьми казок, оповідань тощо. Засвоюючи ті чи інші цінності діти вчилися робити більш свідомий вибір значимих для неї цінностей та формували позитивне ставлення до них.

Наша робота по формуванню у старшого дошкільника ціннісних орієнтирів принесла позитивні результати. Здійснивши порівняльний аналіз отриманих даних до і після проведення формувального експерименту по прищепленню базових цінностей відбулося зростання рівня засвоєння дітьми старшої групи ціннісних орієнтацій. Дослідження виявило, що відбулося зростання рівня засвоєння дітьми ціннісних орієнтацій. Цей результат підтверджує методика «Закінчи історію», яка була проведена після проекту, для вивчення усвідомлення дітьми моральних норм. Дослідження проводилось у два етапи. Перший етап був 2012 року, другий етап був проведений після формувального експерименту.

До експерименту %	бал	Після експерименту %	бали
2012 рік	и	2013 рік	
21,42%	3	77,5%	3
42,85%	2	10%	2
35,71%	1	12,5%	1

Найвищому балу відповідає правильно названа моральна норма, правильна оцінка поведінки дитини і обов'язково правильно мотивує свою оцінку 77,5%. Середній бал, коли дитина називає моральну норму, правильно оцінює поведінку дитини, але не мотивує свою оцінку 10%. Низький бал, коли дитина оцінює поведінку дітей як позитивну або негативну(правильне або

неправильне, добре чи погане),але оцінку не мотивує і моральну норму не формулює12,5%. Нуль балів, коли дитина не може оцінити вчинки дітей.

В процесі роботи з дітьми і батьками відзначили, що розуміння того, що до людини слід ставитися з повагою, що треба бути чесним і правдивим не приходить само по собі. Формування і розвиток у неї позитивних моральних якостей — здійснюється тільки у процесі цілеспрямованої, спланованої роботи.

Усотуючи, привласнюючи певні цінності дитина починає самостійно керуватися цими цінностями в різних видах діяльності, в грі, поступово набуваючи власного досвіду та реалізуючи його у своєму дитячому житті.

Зазначимо, що в сім'ї дитина проходить своєрідну школу любові, співпереживання, доброти, чутливості, делікатності, терпимості. А з цих, ніби простих дитячих переживань викристалізуються складні високі почуття – патріотизм, колективізм, гуманізм. Але, разом з тим, можуть розвиватися і нижчі почуття – егоїзм, жадібність, заздрість.

З цього приводу можна сказати, що дорослим щодня треба терпляче нагадувати дітям правила поведінки, оцінюючи їх вчинки з морального боку. Слідкуючи щоб вона, в свою чергу, не механічно засвоювала необхідну систему уявлень і моральних понять, а розуміла, чому даний вчинок чи дія оцінюються як позитивні або негативні. А для цього, батькам зовсім не потрібно чекати особливого випадку, щоб похвалити свою дитину, а доцільно хвалити її за кожен вдалий крок, вчинок або дію. Відчувши таку емоційну підтримку, дитина запам'ятає, що її досягнення не залишаються непоміченими. В силах батьків зрозуміти, що хвалити слід не взагалі, а конкретно за якусь справу. В свою чергу дитина повинна відчувати той особливий настрій, що в нього щось вийшло добре, та разом пережити цю радість удачі, перемоги.

Висновки. Моральне виховання – найважливіша складова у формуванні особистості, тому що вона є регулятором взаємин між дітьми, проникає в усі сфери життя, формує свідомість і визначає поведінку дитини.

Але знання дітьми норм і правил, ще не забезпечує хорошої поведінки. Знаючи правила, вони не завжди застосовують їх. Дитина може знати, що не можна битися, забирати у товариша іграшки, ображати його тощо, але не завжди поводить ся так, як це потрібно. Недостатньо знати дитині, як треба діяти в тому чи іншому конкретному випадку, треба мати практичний досвід вправління в добрих вчинках. Варто наголосити батькам про важливість пояснення дітям тих чи інших правил поведінки, вміти аргументувати його своїм прикладом із життя. Аргументоване пояснення дитина обов'язково зрозуміє і іншим разом самостійно буде чинити так як треба.

У вихованні дітей дорослим слід керуватися високими моральними цінностями, забезпечуючи своїм дітям найважливішу духовну підтримку: щирі поради, доброзичливу увагу, співчутливе ставлення до іншого і готовність допомогти. Тільки за таких умов батьки зможуть отримати від своїх дітей особливі «плоди» добродійності. Але всі зусилля дорослих повинні бути представлені не тільки на словах, а й у власних прикладах і вчинках, завжди в усіх проявах утверджувати цінність здоров'я, щастя, дружби, родини, співпереживання тощо у повсякденному житті суспільства стануть переконаннями і почуттями особи, її світоглядним кредо, невіддільним від власного «Я». Усе виховання тримається на одному слові: любити дитину. Потреба в любові є однією з фундаментальних людських потреб. Її задоволення — необхідна умова нормального розвитку дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспитание гуманных чувств у детей / [под ред. Л.Н. Проколиенко, В.К.Котырло]. – К.: Рад. Школа, 1987. – 174с.
2. Кулачківська С.Є. «Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника», Психічний розвиток дитини дошкільника. Навчальний посібник для педагогів. - К.: Світоч, 2004. - 75 с. (Бібліотека Журналу Дошкільне виховання).

3. Методичні рекомендації: Дошкільник. Особливості психічного розвитку в умовах екологічної кризи (поради вихователю дитячого садка. / [під ред. Є.С Кулачківська, С.О Ладивір]. Мінчорнобиль України. К., - 152с.
4. Нравственное воспитание в детском саду. / [под ред. В.Г.Нечаевой и Т.А.Марковой]. – М.: Просвещение, 1978. – 256с.
5. Психология личности и деятельности дошкольника / [под ред. А.В.Запорожца, Д.Б.Эльконина]. - М.: изд-во «Просвещение», 1965. - 296 с.
6. Тищенко С.П. Психологія виховного впливу сім'ї на дитину. - К: Тов-во Знання УРСР. Серія 7, „Педагогічна". - №11. - 1982.